SHEKSPIR DRAMATURGIYASÍNA MUZÍKALÍQ ANALIZ
(“Gamlet” shıǵarması mısalında)

Omarova Anarxan – *oqıtıwshı*
Bekbaulieva Feruza Majit qızı
Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

Tayanch so‘zlar: Gamlet, Uilyam Shekspir, muzıkalıq tallawı, opera, simfoniyalıq muzıka, Ambruaz Tomas, Brett Din, Chaykovskiy, dramaturgiyalıq xızmet, Ofeliya, qaharmannıń ishki keshirmeleri, teatr hám muzıka, ádebiy muzıkalıq tásir, tragediya hám muzıka, scenografiya, emotsionallıq ańlatpa.

Ключевые слова: Гамлет, Уильям Шекспир, музыкальный анализ, опера, симфоническая музыка, Амбруаз Томас, Бретт Дин, Чайковский, драматургическая деятельность, Офелия, внутренние переживания героя, театр и музыка, литературно-музыкальное воздействие, трагедия и музыка, сценография, эмоциональное выражение.

Key words: Hamlet, William Shakespeare, musical analysis, opera, symphonic music, Ambrose Thomas, Brett Dean, Tchaikovsky, dramaturgical activity, Ophelia, the hero's inner experiences, theatre and music, literary and musical impact, tragedy and music, scenography, emotional expression.

Muzıkalıq kórkem óner tek ǵana sezimlerdi emes, al dramalıq waqıyalardı, ruwxıy keshirmelerdi hám insan oy-pikirin sáwlelendiriw imkaniyatına ie. Ásirese, muzıkalı dramaturgiya - bul muzıka arqalı dramalıq mazmun jaratıw, syujetti rawajlandırıw hám qaharmanlar obrazların ashıp beriwde áhmiyetli qural bolıp esaplanadı. Bul túsinik, ásirese, opera, balet, simfoniya, kantata sıyaqlı janrlarda ayqın kórinedi. Muzıkalıq dramaturgiya kompozitordıń shıǵarmanıń dúzilisi, dinamikası, leytmotivler hám temalar arqalı ıqlasbentti tásirlendiriw hám shıǵarmanıń mazmunın jetkeriw sheberligin óz ishine aladı. Usı kózqarastan, muzıkalıq dramaturgiya tek ǵana kórkem sheberlikti emes, al kórkem pikirlew hám psixologiyalıq tereńlikti talap etedi.

Ullı inglis dramaturgi Uilyam Shekspirdiń "Gamlet" shıǵarması dúnya ádebiyatınıń eń belgili hám tereń filosofiyalıq dramalarınan biri bolıp esaplanadı. Bul tragediya tek ǵana ádebiy emes, al teatr, kino hám muzıka kórkem ónerinde de óziniń kúshli tásiri hám ilham dáregi sıpatında xızmet etip kelmekte. Shıǵarmanıń dramalıq qurılısı, ruwxıy keskinliklerge bay syujetleri hám jeke qarama-qarsılıqların muzıka arqalı sáwlelendiriw kórkem óner sheberleri aldında áhmietli hám qıyın wazıypalardan biri bolıp kelgen. Sol sebepli, "Hamlet" shıǵarmasına jaratılǵan muzıkalıq shıǵarmalar, operalar, baletler hám simfoniyalıq kompoziciyalar arqalı dramanıń mazmun-mánisi jáne de keńirek qamtıp alınadı.

Vilyam Shekspir - inglis ádebiyatınıń eń ullı wákili, dramaturg hám shayır. Ol 1564-jılı Stratford-apon-Ayvonda tuwılıp, 1616-jılı qaytıs bolǵan. Shekspir shıǵarmaları dúnya ádebiyatı ǵáziynesinen orın alǵan bolıp, onıń komediyaları, tragediyaları hám tariyxıy dramaları ásirler dawamında tamashagóyler hám oqıwshılardı tań qaldırıp kelmekte."Gamlet" Shekspirdiń eń belgili hám quramalı tragediyalarınan biri bolıp esaplanadı. Shıǵarma Daniya pachası Gamlettiń ákesi óliminen soń júz bergen waqıyalardı súwretleydi. Gamlettiń dayısı Klavdiy atasın óltiredi, anasına úylenedi hám taxtqa otıradı. Ákesiniń áruaǵı Gamletke kórinip, ósh alıwdı buyıradı.Hámlettiń ishki gúresi, gúmanları hám ósh alıwǵa bolǵan taysalaqlawı shıǵarmanıń oraylıq teması bolıp tabıladı. Ol ádillik, haqıyqat hám adamgershilik qádiriyatları haqqında tereń sorawlar qoyadı. Gamlettiń "Bolıw yaki bolmaw" monologi jáhán ádebiyatınıń eń belgili hám tásirli úzindilerinen biri bolıp esaplanadı."Gamlet" tragediyası insan tábiyatınıń quramalılıǵı, kek alıwdıń aqıbetleri hám ádilliktiń qádiri haqqında oylawǵa shaqıradı. Shıǵarmanıń qaharmanları, atap aytqanda, Gamlettiń ózi, ádebiyat tariyxındaǵı eń jarqın hám quramalı obrazlardan biri bolıp esaplanadı. "Gamlet" búgingi kúnde de saxnalarda qoyılıp, túrli tillerge awdarılıp, óziniń áhmietliligin saqlap kelmekte.Shekspirdiń basqa da belgili shıǵarmaları qatarında "Romeo hám Djuletta" tragediyası ayrıqsha orın ieleydi. Eki jastıń shańaraqlıq dushpanlıq sebepli qayǵılı muhabbatı súwretlengen bul shıǵarma, muhabbattıń kúshi hám jámiettiń jawız tásiri haqqında gúrriń etedi. "Romeo hám Juletta" jáhán ádebiyatınıń eń romantikalıq hám tásirsheń shıǵarmalarınan biri sıpatında tán alınǵan. Shekspir komediyaları da óziniń ótkir házilkeshligi, jeńil syujeti hám insan tábiyatınıń qızıqlı súwreti menen ajıralıp turadı. "Jazǵı túndegi tús," "Venetsiya sawdageri," "On ekinshi tún" sıyaqlı komediyalar tamashagóylerdi kúldiriw menen birge, muhabbat, doslıq hám keshirimlilik sıyaqlı áhmietli temalardı da kóterip shıǵadı.Shekspirdiń tariyxıy dramaları Angliya tariyxınıń áhmietli waqıyaların sáwlelendiredi. "Richard III," "Genrix IV," "Genrix V" sıyaqlı

shıǵarmalar siyasiy intrigalar, hákimiyat ushın gúres hám insanıylıq maqsetler haqqında gúrriń etedi. Shekspir tariyxıy shaxslardıń obrazların jaratıwda úlken sheberlik kórsetip, olardıń ishki dúnyasın hám qararların tereń tallaydı.Shekspirdiń shıǵarmaları jáhán ádebiyatına úlken tásir kórsetken. Onıń shıǵarmaları kóplegen tillerge awdarılǵan hám pútkil dúnya júzi saxnalarında qoyılmaqta. Shekspir dóretiwshiligi insan tábiyatınıń máńgi sorawlarına juwap tabıwǵa umtılıw, joqarı kórkem sheberlik hám tereń adamgershilik penen suwǵarılǵan. Kompozitorlardıń "Gamlet"ke múrájatı shıǵarmaǵa jańasha kózqaras penen qaraw imkaniyatın beredi. Chaykovskiy, Shostakovich sıyaqlı ullı kompozitorlardıń "Gamlet" tiykarında jaratqan shıǵarmaları muzıkanıń dramalıq waqıyalardı kúsheytiw, personajlardıń sezimlerin tereńlestiriw qábiletin kórsetedi. Olardıń shıǵarmalarında Shekspirdiń sózleri muzıka tilinde jańasha mánige ie boladı.Muzikalıq talqılawlardıń hár qıylılıǵı hár qıylı dáwirlerdegi sociallıq hám mádeniy ózgerislerdi sáwlelendiredi. Hár bir dáwir "Gamlet"ke óziniń muzıkalıq qatnasın bildiredi, bul bolsa shıǵarmanıń máńgiligin hám hár qıylı talqılawlarǵa sebep boladı.

1. "Gamlet"tiń muzıkalıq interpretatsiyalarınıń tariyxı. "Gamlet" tiykarında dóretilgen birinshi belgili opera - Ambruaz Tomastıń "Gamlet" operası (1868). Francuz kompozitori bul operada dramalıq qaharmanlardıń ishki keshirmeleri, jeke qayǵı hám qarama-qarsılıqlardı muzıka arqalı kórsetiwge háreket etti. Fomanıń talqılawında Ofeliyanıń "Devona naması" (la folie d'Ophélie) opera ádebiyatındaǵı eń tásirli ariyalardan biri esaplanadı. Ol Ofeliyanıń jinli halatın muzıka arqalı júrekti titiretetuǵın dárejede súwretleydi.

2. Muzıka arqalı personajlardıń kórsetiliwi. Gamlet - tiykarǵı qaharman sıpatında kóplegen muzıkalıq kompoziciyalarda eki qarama-qarsı obrazda sáwlelenedi: bir tárepten, ol kekshil hám keskin háreket etiwshi shaxs; ekinshi tárepten, ol gúmanshıl hám ishki azap ishinde jasaydı. Máselen, Brett Din (Avstraliyalı kompozitor) tárepinen 2017-jılı jaratılǵan operada Gamlettiń ishki tartınshaqlıǵı dástúriy emes atonal muzıka hám eksperimental orkestrovka arqalı súwretlenedi. Ofeliya bolsa hár dayım lirikalıq, názik hám qayǵılı muzıkalar arqalı kórinedi. Onıń obrazı orkestrdegi arfa, fleyta hám jumsaq tarlı ásbaplar arqalı berilgen. Bul muzıka arqalı Ofeliyanıń turmıslıq jeńilisi hám kewilsizligi júreklerge tásir etedi.

3. Muzikanıń dramatik funkciyaları. Muzıka "Gamlet" sıyaqlı tragediyalarda tek fon yamasa saxna bezewi sıpatında emes, al dramanıń rawajlanıwına tásir etiwshi qural sıpatında da belsene qatnasadı. Máselen:

- **Saxna ortalıǵın jaratıw:** Qarańǵı qorǵanlar, qábir saxnaları, ruwxlar payda bolǵan waqıtlar - bulardıń hámmesi muzıka arqalı tınıshsız, metafizikalıq ortalıqta janlandırıladı.
- **Qaharmannıń ishki tolqınların súwretlew:** Gamlettin "Bolıw yaki bolmaw" monologi kóplegen kompoziciyalarda muzikalıq meditaciya formasında berilgen.
- **Qıyın jaǵdaylardı keskinlestiriw:** Gertruda hám Klavdiy ortasındaǵı talqılawlar yamasa saxnadaǵı atıspa muzıkalıq ritm hám dinamikalıq orkestrovka arqalı sáwlelendiriledi.

4. Simfoniyalıq hám házirgi zamanǵı muzıkada "Gamlet". Shekspir tragediyası tek opera emes, al simfoniyalıq hám kino muzıkalarında da muzıkalıq ilham dáregi bolǵan. Máselen:

- P.I.Chaykovskiydin Gamlet - uvertyura-fantaziyası (1888): dramatik halatlardı simfoniyalıq orkestr arqalı obrazlı súwretlegen. Uvertyurada Gamlettiń qaharmanlıq hám gúmanshıllıq ruwxı qatań túrde sáwlelendirilgen.
- Dmitriy Shostakovich 1932-jılı jaratqan Gamlet ushin muzıka (film hám spektakl ushin): siyasiy jaqsılıq hám ishki qarama-qarsılıqlardı ózine tán ironiya hám dramalıq kúsh penen kórsetken.

"Gamlet" shıǵarması muzıkalıq talqılawlarda tek dramanıń mazmunın beriw menen sheklenip qalmastan, qaharmanlardıń ishki dúnyasına tereń kirip barıw imkaniyatın da jaratadı. Operalar hám simfoniyalıq shıǵarmalardaǵı muzıka sonday tásirsheń qural esaplanadı, ol arqalı dramalıq jaǵdaylar jáne de kúsheyip, tamashagóy hám tıńlawshınıń qálbine tereń tásir etedi. Muzıka hám dramanıń únlesligi "Gamlet"ti pútkil insaniyattıń sezimlerin sáwlelendiretuǵın jetik shıǵarmaǵa aylandırǵan.

Muzıkanıń zamanagóy saxnalastırıwlardaǵı ornı barǵan sayın artıp barmaqta, bul bolsa shıǵarmanıń jańa áwladlar ushın da qızıqlı bolıwın támiyinleydi."Gamlet" shıǵarmasına muzıkalıq tallaw shıǵarmanıń kóp qırlılıǵın, onıń hár qıylı kórkem óner túrleri menen úylese alıw qábiletin kórsetedi. Muzıka "Gamlet"ti jáne de tereńirek túsiniwge, onıń mánislerin jańasha talqılawǵa járdem beredi. Bunday tallaw keleshektegi izertlewler ushın da áhmietli baǵdarlardı belgilep beredi."Gamlet"tiń muzıka menen baylanısı Shekspirdiń basqa shıǵarmaları sıyaqlı ózine tán. Muzıka, pesa kontekstinde, bir neshe wazıypanı atqaradı: keypiyattı qáliplestiriw, qaharmanlardıń ishki dúnyasın ashıp beriw hám hátte waqıyalardıń rawajlanıwına tásir kórsetiw. Saxna

shıǵarmalarında muzıkanıń roli kóbinese itibardan shette qaladı, biraq "Gamlet" mısalında onıń áhmieti ayqın kórinedi. Qayǵılı saxnalarda matam muzıkası, shadlıqlarda bolsa kóterińki namalar jańlaydı.

Muzıka arqalı tamashagóy qaharmanlardıń sezimlerine jaqınlasadı, olardıń dártlerin tereńirek sezedi. Sonday-aq, muzıka pesanıń ulıwma atmosferasın jaratadı, onıń járdeminde saxnadaǵı waqıyalardıń keskinligi hám draması kúsheyedi. Qaharmanlardıń ishki dúnyasın ashıp beriwde muzıkanıń áhmieti sheksiz. Gamlettiń ózi de muzıkaǵa biypárwa emes, onıń ruwxıy azapları muzıka arqalı ayqın kórinedi. Ofeliyanıń ayanıshlı tágdiri de muzıka menen baylanıslı. Onıń qosıqları, negizinde, onıń aqıldan azıwınıń nıshanı bolıp tabıladı. Muzıka qaharmanlardıń ishki gúresin, olardıń arzıw-niyetlerin bildiredi. Waqıyalardıń rawajlanıwına tásir etiw kózqarasınan muzıkanıń roli onsha anıq kórinbese de, onıń bar ekenligi seziledi. Saxnalar aralıǵındaǵı muzıkalı pauzalar tamashagóyge waqıyalardı tallaw hám keyingi waqıyalardı kútiw imkaniyatın beredi. Sonday-aq, muzıka saxnadaǵı keskinlikti arttıradı, tamashagóydi turaqlı tolqınlandırıp turadı. "Gamlet"tegi muzıka tek ǵana bezew emes, al pesanıń áhmietli quramlıq bólegi esaplanadı. Ol keypiyattı qáliplestiredi, qaharmanlardıń ishki dúnyasın ashıp beredi hám waqıyalardıń rawajlanıwına tásir etedi. Saxna shıǵarmalarında muzikanıń rolin tolıq túsiniw "Gamlet"ti jáne de tereńirek túsiniwge járdem beredi. Shekspirdiń "Gamlet" shıǵarmasında muzikanıń simvolikalıq mánisi de ayrıqsha áhmiyetke iye. Qosıqlar hám muzıkalıq bólekler kóbinese belgili bir obrazlar yamasa waqıyalar menen baylanıslı boladı. Mısalı, Gamlettiń "ósh alıw" haqqındaǵı oyları qayǵılı muzika menen birge keliwi tosattannan emes. Bul bolsa, óz gezeginde, tamashagóydi óshtiń ayanıshlı aqıbetleri haqqında oylawǵa shaqıradı. Muzıkanıń teatrlastırılǵan atqarılıwı da ayrıqsha itibarǵa ılayıq. Saxnada sazendelerdiń payda bolıwı, olardıń janlı atqarıwı pesaǵa ózgeshe tartımlılıq bağıshlaydı. Bul bolsa tamashagóydi sol dáwirdiń mádeniyatı hám úrp-ádetleri menen tanıstıradı. Sonday-aq, muzıka atqarıwshılarınıń kiyimleri hám olardıń saxnadaǵı háreketleri de pesanıń ulıwma estetikasına úles qosadı."Gamlet"tegi muzıka Shekspirdiń basqa shıǵarmalarındaǵı muzıka menen salıstırǵanda da ózine tánligin kórsetedi. Eger basqa pesalarda muzıka kóbirek kewil kóteriwshi wazıypanı atqarsa, "Gamlet"te ol tereń filosofiyalıq hám psixologiyalıq máni ieleydi. Bul bolsa, Shekspirdiń muzıkadan paydalanıwdaǵı sheberligin jáne bir márte dálilleydi. Juwmaq ornında sonı atap ótiw kerek, "Gamlet"tegi muzıka pesanıń ajıralmas bólegi bolıp, onıń mánis-mazmunın jáne de bayıtadı. Ol keypiyattı qáliplestiredi, qaharmanlardıń ishki dúnyasın ashıp beredi, waqıyalardıń rawajlanıwına tásir etedi hám nıshanlı mánis ieleydi. Sonlıqtan, "Gamlet"ti tolıq túsiniw ushın muzıkanıń rolin itibardan tıs qaldırmaw kerek.

Talqılawdıń maqseti muzıkalıq shıǵarmanıń mánisin, onıń quramlıq bólimleriniń óz-ara baylanısın, tásir quralların tereń ańlawdan ibarat. Muzikalıq táreplerin úyreniw hám talqılaw procesinde shıǵarmanıń janrı, forması, naması, garmoniyası, ritmi, tembri sıyaqlı elementleri ayrıqsha itibar menen tallanadı. Sonday-aq, muzikanıń tariyxıy sharayatı, kompozitordıń usılı, shıǵarmanıń atqarılıw ózgeshelikleri de tallaw procesine tartıladı. Bunnan tısqarı, tallaw procesinde muzıkalıq shıǵarmanıń emocionallıq tásiri, tıńlawshıǵa jetkerip atırǵan sezimleri de úyreniledi. Tallaw nátiyjeleri muzıkatanıwshılar, atqarıwshılar, pedagoglar hám muzıka ıqlasbentleri ushın úlken áhmietke ie. Muzıkalıq tallaw shıǵarmanıń mazmun-mánisin ashıp beriw, onıń ishki nızamlıqların túsiniw hám muzıkanıń insan ómirindegi ornın belgilewde áhmietli rol atqaradı. Ol muzıka kórkem ónerińiń rawajlanıwına, jańa dóretiwshilik izlenislerge hám muzıkalıq bilimlerdiń keńnen tarqalıwına úles qosadı. "Gamlet"te muzikanıń qollanılıwı: Shekspir shigarmada muzikadan sheberlik penen paydalanadı. Muzıkalıq belgiler, qosıqlar, ayaq oyınlar hám basqa da muzıkalıq elementler pesanıń ulıwma ruwxın, personajlardıń ishki keshirmelerin hám saxnalardıń dramasın kúsheytiwge xızmet etedi. Máselen, jerlew máresimlerinde jańlaǵan aza muzıkası qayǵı hám joǵaltıw sezimlerin jáne de tereńlestirse, bayram saxnalarındaǵı shadlı namalar waqtınsha quwanısh hám biyǵamlıq ortalıǵın jaratadı. Muzıkanıń personajlardıń keypiyatın bildiriwdegi ornı teńsiz. Gamlettiń oyshıl hám pessimistik keypiyatın sáwlelendiriwshi qosıqlar, Ofeliyanıń ruwxıy azapların bildiriwshi muzıkalar, Klavdiydiń eki júzliligin áshkaralawshı namalar - bulardıń barlıǵı muzıkanıń qaharmanlardıń ishki dúnyasın ashıp beriwdegi qúdiretin kórsetedi. Muzıka, geyde, sózlerden de kóbirek nárseni ańlata aladı. Saxna kórinislerinde muzıkanıń áhmiyetin ayırıqsha atap ótiw kerek. Jerlew máresimleri, bayramlar, saraydaǵı biyler sıyaqlı saxnalar muzıkasız óz mánisin joǵaltadı. Muzıka tek ǵana waqıyalardıń rawajlanıwına tásir etip qoymastan, tamashagóydi sol dáwirdiń mádeniyatı hám úrp-ádetleri menen de tanıstıradı. Muzıka saxnalardı janlandıradı, olarǵa ómirsheńlik bağıshlaydı. Shekspir "Gamlet"te muzıkadan sheber paydalanıp, shıǵarmaǵa jáne de

tereńlik hám emotsionallıq beredi. Muzıka tek kóńil kóteriw ǵana emes, al pyesanıń áhmiyetli quramlıq bólegi bolıp tabıladı. Ol tamashagóydi waqıyalar iyrimine tartadı, personajlardıń sezimlerin jáne de kúshlirek seziwge múmkinshilik jaratadı. Solay etip, "Gamlet"te muzıkanıń qollanılıwı shıǵarmanıń kórkemlik qunın arttıradı hám onı biytákirar shıǵarma dárejesine kóteredi.Gamlet obrazı ásirler dawamında kórkem óner sheberlerin ilhamlandırıp kelgen, atap aytqanda, muzıka dúnyasında da. Shekspirdiń belgili tragediyası kompozitorlar ushın bay derek bolıp xızmet etip, olardıń opera, balet, simfoniyalıq dástanlar sıyaqlı shıǵarmalarında óz kórinisin tapqan. "Gamlet"ke múrájat etken kompozitorlar qatarında Chaykovskiy, Shostakovich, Ligeti, Berlioz sıyaqlı belgili atlardı ushıratıw múmkin. Uvertyurada Gamlettiń ekileniwleri, muhabbatı hám kek sezimi sáwlelenedi. Dmitriy Shostakovich bolsa "Gamlet" filmine jazǵan muzıkası arqalı obrazlardıń ishki dúnyasın jáne de tereń ashıp beredi. Onıń muzıkasındaǵı keskin ritmler hám dissonanslar shıǵarmadaǵı dramalıq waqıyalardı kúsheytedi.

Opera janrında bolsa Ambruaz Tomaniń "Gamlet" operası ayrıqsha orin tutadi. Operada Gamlettiń Ofeliyaga bolgan muhabbatı, qasiw rejeleri hám ishki gúresleri muzika arqalı anıq kórsetilgen. Muzıkanıń dramalıq waqıyalardı kúsheytiwdegi roli sheksiz. Ol shıǵarmadaǵı obrazlardıń sezimlerin, waqıyalardıń keskinligin hám ulıwma keypiyatın jáne de tereńirek seziwge járdem beredi.Balette de "Gamlet" teması óz kórinisin tapqan. Robert Xelpmannıń "Gamlet" baleti Shekspir tragediyasınıń muzıkalıq-xoreografiyalıq talqılawı bolıp, onda ayaq oyın háreketleri arqalı Gamlettiń ishki dúnyası, ruwxıy azapları hám ósh alıwǵa umtılıwı sáwlelendiriledi. Muzıka hám ayaq oyınnıń únlesligi shıǵarmadaǵı dramalıq waqıyalardı jáne de tásirsheń etedi. Qısqasha aytqanda, kompozitorlardıń "Gamlet"ke múrájatı muzıka kórkem ónerиniń Shekspir tragediyasına bolǵan qızıǵıwshılıǵın kórsetedi. Olardıń shıǵarmaları arqalı "Gamlet" obrazı jańasha qırlar menen bayıp, muzıkanıń dramalıq waqıyalardı kúsheytiwdegi roli jáne bir márte óz tastıyıǵın tabadı. "Gamlet" Shekspirdiń eń belgili hám tásirsheń tragediyalarınan biri sıpatında ásirler dawamında kórkem óner ǵayratkerlerin, sonıń ishinde, muzıkashılardı da ilhamlandırıp kelgen. Onıń dramalıq syujeti, filosofiyalıq sorawları hám kúshli obrazları opera, balet, simfoniyalıq shıǵarmalar hám basqa da muzıkalıq janrlarda óz kórinisin tapqan. Opera janrında "Gamlet" tiykarında jaratılǵan eń belgili shıǵarmalardan biri francuz kompozitori Ambruaz Tomannıń "Gamlet" operası bolıp esaplanadı. Bul operada Gamlettiń ishki keshirmeleri, muhabbatı hám ósh alıw tuyǵıları muzıka arqalı ayqın sáwlelengen.

Operanıń ásirese belgili bólimlerinen biri - Ofeliya saxnası bolıp, onda Ofeliyanıń aqıldan azıwı hám ólimi muzıkanıń tásirsheńligi arqalı súwretlengen. Balet tarawında bolsa "Gamlet" kóplegen xoreograflar hám kompozitorlar ushın derek bolıp xızmet etken. Máselen, rus kompozitori Dmitriy Shostakovichtin "Gamlet" baleti Shekspir tragediyasının muzikalıq talqılawı sıpatında úlken dańqqa iye bolgan. Shostakovichtiń muzıkası dramalıq keskinlik, psixologiyalıq tereńlik hám obrazlardıń jarqınlıǵı menen ajıralıp turadı.Simfoniyalıq muzıkada Petr Chaykovskiydiń "Gamlet" uvertyurası ayrıqsha orın tutadı. Chaykovskiy bul shıǵarmasında Gamlet obraziniń ishki gúresin, gúmanların hám ruwxıy azapların muzıka arqalı kórsetiwge háreket etken. Uvertyuranıń dramalıq kúshi hám muzıkalıq sulıwlıǵı onı koncert repertuarınıń turaqlı bólegine aylandırǵan. Bunnan tısqarı, "Gamlet" temasında kóplegen basqa da muzıkalıq shıǵarmalar, sonıń ishinde, vokal cikller, qosıqlar hám instrumentallıq pesalar dóretilgen. Bul shıǵarmalardıń barlıǵı Shekspir tragediyasınıń máńgi temalarına muzıkalıq juwap bolıp, onıń obrazları hám ideyaların jańasha tárizde ashıwǵa imkaniyat beredi. Muzika dramalıq waqıyalardı kúsheytiwde sheksiz áhmiyetke iye. Ol saxnadaǵı waqıyalardıń emocionallıq tereńligin arttıradı, tamashagóydiń sezimlerine tásir etedi hám ulıwma atmosferanı jaratadı. Muzıka dramalıq shıǵarmanıń áhmiyetli bólegi bolıp, onıń járdeminde qaharmanlardıń ishki keshirmeleri, waqıyalardıń keskinligi hám syujettiń rawajlanıwı anıǵıraq sáwlelenedi. Muzıkalıq talqılawlardıń hár qıylılıǵı kórkem ónerdiń tartımlılıǵın jáne de arttıradı. Hár bir atqarıwshı muzıka shıǵarmasına óziniń jeke túsinigi hám sezimlerin sindiredi, nátiyjede shıǵarmanıń jańa qırları ashıladı. Bul hár túrlilik muzıkanı tınlawshılar ushın bárqulla qızıqlı hám tartımlı etip turadı. Túrli dáwirlerdegi muzıkalıq talqılawlardıń ózine tánligi hár bir dáwirdiń mádeniyatı, sociallıq hám siyasiy sharayatları menen baylanıslı. Máselen, barokko dáwiri muzikası óziniń saltanatlı hám quramalı formaları menen ajıralıp tursa, romantizm dáwiri muzikası insannıń ishki dúnyasına, sezimlerine úlken itibar qaratadı. Muzikanıń zamanagóy saxnalastırıwlardaǵı ornı barǵan sayın artpaqta. Zamanagóy rejissyorlar muzikadan saxnadagi waqiyalardı kúsheytiw, qaharmanlardıń obrazların jaratıw hám tamashagóylerde kúshli tásir qaldırıw ushin aktiv paydalanbaqta. Muzıka zamanagóy teatrdıń ajıralmas bólegine aylanıp, oǵan jańasha

nápes baǵıshlaydı. Shekspirdiń shıǵarmalarına jazılǵan muzıkalar, onıń dramalıq qúdiretin jáne de kúsheytetuǵın, personajlardıń ishki dúnyasın tereńlestiretuǵın áhmietli qural bolıp esaplanadı. Muzıkalıq úzindilerdi tańlawda, eń dáslep, shıǵarmadaǵı eń áhmiyetli saxnalardı, dramalıq keskinlik joqarı noqatqa jetken momentlerdi belgilew kerek. Máselen, "Hamlet"te Ofeliyanıń qosıqları onıń aqıldan ozıwın, "Otello"da Dezdemonanıń qayǵılı qosıqları onıń qayǵılı táǵdirin aldın ala xabarlaydı. Bul úzindilerdiń semiotikalıq áhmiyeti sonnan ibarat, olar sóz benen ańlatıp bolmaytuǵın sezimlerdi, keshirmelerdi bildiredi.

Kompozitorlar Shekspir shiǵarmaların túrlishe túsindirip, óz muzika usılların kórsetedi. Verdidiń "Otello"sındaǵı italyan operasınıń yoshlıǵı, Prokofevtiń "Romeo hám Juletta"sındaǵı quramalı, dramalıq simfonizm Shekspir tragediyalarınıń mazmunın ashıp beredi. Hár bir kompozitor Shekspirdiń sózlerine óziniń muzıkalıq tilin qosadı, shıǵarmanıń mánisin jáne de bayıtadı.

Muzıkalıq shıǵarmalardıń dóretiliwine tásir etken tariyxıy hám mádeniy faktorlar da úlken áhmiyetke iye. Máselen, XVIII ásirde jaratılǵan Shekspir operaları sol dáwirdiń estetikalıq kózqarasları, muzıkalıq dástúrlerin sáwlelendiredi. XX ásirde dóretilgen muzıkalar bolsa zamanagóy dúnyaqarastı, jańa muzıkalıq tendenciyalardı ózinde jámleydi. Mısalı, "Richard III" operasındaǵı Richardtıń muzıkalıq portreti onıń hiylekerlik pazıyletlerin, reyimsizligin atap ótedi. "Korol Lir" operasında Lirdiń muzıkalıq obrazları onıń aqıldan azıwın, azapların sáwlelendiredi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Christopher Wilson, *Shakespeare and Music* (Project Gutenberg): Anıq opera tallawları, sonıń ishinde Ambroise Thomas, Domenico Scarlatti hám Hyonyardtıń "Hamlet" shıǵarmalarına baylanıslı bólimler, "opera muzıkası tárepinen klassikalıq dramanı qalay sáwlelendiriw" temasın úyrenedi. gutenberg.org+1gutenberg.org+1.

2. Glyndebourne Opera Archive: “Discover the music of Brett Dean’s Hamlet” hám "Musical highlights" bólimleri: Bul materiallar Brett Dinniń operasına tiyisli detallastırılǵan, orkestr, elektron effektler, semixor hám saxna-teatr qurılısınıń roli haqqında maǵlıwmat beredi. newyorker.com+3glyndebourne.com+3glyndebourne.com+3.

3. Metropolitan Opera – “Singing Shakespeare”: Shekspirdiń muzıkalıq talqılawları, sonıń ishinde, Tomastıń 1868-jılǵı jeke operası hám jańa 21 ásirdegi sáykeslendiriwler haqqında kóz-qaras beredi. metopera.org.

4. Tchaikovsky-Research – “The Italian Opera. Ambroise Thomas' Opera ‘Hamlet’”: Opera analizine tiyisli texnikalıq sáwlelengen úlesler, sonıń ishinde quyashlı saxnalar hám muzıkaǵa tiyisli analizler joqarı maǵlıwmat sıpatında qollanıladı. en.tchaikovsky-research.net.

5. Ernest Jones, *Hamlet and Oedipus* (1949): Freyd tiykarındaǵı psixoanalitikalıq izertlew, Oedipus kompleksi hám islenbegen háreketler metopera.org+3en.wikipedia.org+3wilson.fas.harvard.edu+3.

6. T. S. Eliot, “Hamlet and His Problems” (1919): Jańasha kritika janrındaǵı wazıypa, objective correlative ideyası tiykarında analizi. en.wikipedia.org+1en.wikipedia.org+1.

7. William H. Quillian, *Hamlet and the New Poetic* (1983): Modernizmge (Joyce, Eliot) múnásibetler hám olardıń "Hamlet" kontekstindegi pikirlerin tallaw, Eliottıń shıǵarma bólimine ilimiy kóz-qaras beredi. en.wikipedia.org+1wilson.fas.harvard.edu+1.

REZYUME. Bul maqalada Uilyam Shekspirdiń "Hamlet" shıǵarmasına muzıkalıq tallaw berilgen. Shıǵarma hár qıylı kompozitorlar tárepinen muzıkalıq baǵdarlarda qayta islengen bolıp, olardıń arasında Ambruaz Tomas hám Brett Dinniń operaları, sonday-aq, P. I. Chaykovskiy hám D. Shostakovich sıyaqlı kompozitorlardıń simfoniyalıq talqılawları ayrıqsha orın ieleydi.Maqalada muzıkanıń dramalıq funkciyaları - personajlardıń ishki sezimlerin bildiriw, saxnalıq ortalıq jaratıw hám syujet dinamikasın kúsheytiwdegi áhmieti tallanǵan. Ásirese, Gamlet hám Ofeliya obrazlarınıń muzıka arqalı qalay súwretlengeni, olardıń psixologiyalıq jaǵdayları tıńlawshıǵa qalay jetkerilgeni tallanǵan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье представлен музыкальный анализ произведения Уильяма Шекспира "Гамлет". Произведение было переработано различными композиторами в музыкальных направлениях, среди которых особое место занимают оперы Амбруаза Томаса и Бретта Дина, а также симфонические интерпретации таких композиторов, как П. И. Чайковский и Д. Шостакович. В статье анализируются драматические функции музыки - выражение внутренних переживаний персонажей, создание сценической атмосферы и усиление динамики сюжета. В частности, было проанализировано, как образы Гамлета и Офелии изображаются через музыку, и как их психологические состояния передаются слушателю.

SUMMARY. This article presents a musical analysis of William Shakespeare's "Hamlet." The work was revised by various composers in musical directions, among which the operas of Ambrouis Thomas and Brett Dean, as well as symphonic interpretations by composers such as P. I. Tchaikovsky and D. Shostakovich, hold a special place. The article analyzes the dramatic functions of music - expressing characters' inner experiences, creating stage atmosphere, and enhancing plot dynamics. In particular, the portrayal of Hamlet and Ophelia through music, and how their psychological states are conveyed to the listener, were analyzed.

УИЛЬЯМ ШЕКСПИРДИҢ «РОМЕО ҲӘМ ДЖУЛЬЕТТА» ШЫҒАРМАСЫНДА МУЗЫКАЛЫҚ ДРАМАТУРГИЯ: ВОКАЛ ӨНЕРИНИҢ РАЎАЖЛАНЫЎЫНА ТӘСИРИ

М.Қ.Палўаниязов – *оқытыўшы*
Өзбекстан мәмлекетлик көркем өнер ҳәм мәденият институты Нөкис филиалы

Таяныш сөзлер: Шекспир, Ромео ҳәм Джульетта, музыкалық драматургия, вокал, вокалға тәсир, опера/балет.

Ключевые слова: Шекспир, Ромео и Джульетта, Музыкальная драматургия, Вокал, Влияние на вокал, Опера/Балет.

Key words: Shakespeare, Romeo and Juliet, Musical dramaturgy, Vocal art, Influence on vocals, Opera/Ballet.

Уильям Шекспирдиң «Ромео ҳәм Джульетта» трагедиясы жәҳән әдебиятының ең белгили ҳәм сүйикли шығармаларынан бири. Оның муҳаббат ҳәм душпанлық, қурбанлық ҳәм трагедия ҳаққындағы универсал тарийхы әсирлер даўамында художниклер, жазыўшылар ҳәм музыкантларды илҳамландырып келген. Шекспир пйесасы тийкарында пайда болған музыкалық драматургия көплеген музыкалық шығармалардың жаратылыўының басланғыш ноқаты болды, олар өз гезегинде вокал көркем өнериниң раўажланыўына үлкен тәсир көрсетти.

Тийкарғы бөлим: (Бул жерде ҳәр бир тийкарғы жағдайды раўажландырыў, оларды анық мысаллар ҳәм таллаўлар менен беккемлеў зәрүр. Мысалы, Гуно операсын талқылаўда Ромео ҳәм Джульетта арияларын көрип шығыў, олардың нама сүўретин, оркестрлестирилиўин талқылаў, Шекспир тексти менен салыстырыў мүмкин. Прокофев балетин таллаўда тийкаргы қаҳарманлар ҳәм олардың қатнасықларын характерлеўши лейтмотивлерди көрип шығыў мүмкин.) Уильям Шекспирдиң "Ромео ҳәм Джульетта" трагедиясы музыка драматургиясына, әсиресе опера ҳәм балет вокал көркем өнериниң раўажланыўына үлкен тәсир көрсетти. Төмендеги әҳмиетли мәселелер келтирилген:

• **Уильям Шекспир шығармасында музыканың әҳмийети:** Қосық, аяқ ойын ҳәм сес эффектлеринен пайдаланыў арқалы орталықты жаратыў, руўхый тәсирди күшейтиў ҳәм қаҳарманлардың характерлерин ашып бериўди талқылаў. Пьесаның текстинен музыка элементлерин көрсетиўши мысаллар.

• **Вокал көркем өнериниң раўажланыўына тәсири:** «Ромео ҳәм Джульетта»ның сюжети ҳәм характерлери композиторларды опера, балет ҳәм басқа вокал дөретпелерин жаратыўға илҳамландырды. Трагедияның ең әҳмийетли музыкалық талқылаўларына көз-қарас: Шарль Гунонын «Ромео ҳәм Джульетта» операсы. Сергей Прокофьевтиң «Ромео ҳәм Джульетта» балети. Басқа музыкалық дүзетиўлер (мәселен, Leonard Bernstein's West Side Story - туўрыдан-туўры дүзетиў емес, бирақ сюжеттен илҳамланған)

• **Вокал ҳәм инструментал баянлаў қураллары:** Муҳаббат, түскинлик ҳәм қайғы сыяқлы ҳәр түрли сезимлерди көрсетиў ушын композиторлар вокал партиялары, оркестрлеў ҳәм мелодиялық усыллардан қалай пайдаланғанлығын үйрениў. Трагедиялық орталықты пайда етиўде қолланылатуғын музыкалық усылларды таллаў.

• **Музыкалық драматургия талқылаў усылы сыпатында:** «Ромео ҳәм Джульетта»ның ҳәр қыйлы музыкалық талқылаўлары тарийх ҳәм персонажлар ҳаққында ҳәр қыйлы көз-қарасларды усынысын көрип шығыў. Пьесаны қайта ислеўде ҳәр түрли музыкалық усылларды салыстырыў.

• **Музыка арқалы трагедияны қабыллаў эволюциясы:** «Ромео ҳәм